

ПРОЖИТИ ТАК, ЩОБ НЕ БУЛО НЕСТЕРПНО БОЛЯЧЕ...

Маловідомі факти з життя Миколи Островського



Микола Островський з сестрою Катериною (ліворуч) і матір'ю Ольгою Осипівною.

Мільйони радянських школярів завчали напам'ять його рядки: "Найдорожче у людини - це життя. Воно дається їй один раз..." А він двічі міг померти від важких поранень під час Громадянської війни, міг піти з життя у тифозному бараці, загинути у крижаній воді, рятуючи ліс.

Пустити кулю в лоб, коли у 18 років дізнався, що він може стати зовсім нерухомим і сліпим. Прикутий до ліжка, скорченими пальцями він писав книгу-сповідь. За радянських часів не згадували, що, відмовляючись розстрілювати білих, "палкий революціонер" навіть попав під суд. Він не міг прийняти неп. А в останні роки перед смертю (він помер у 1936-у) 22 грудня, часто повторював: "Зовсім не те побудовано, за що ми боролися"...

Народився Микола Островський 29 вересня 1904 року у родині відставного військового, в селі Вілія на Волині. Його дід був учасником героїчної оборони Севастополя у 1854-1855 р. У сім'ї Островських було шестеро дітей, причому всі з'явилися на світ з різницею у два роки. Одна з дівчаток - Неоніла - померла ще дитиною. Не затрималася на цьому світі і наймолодша з доньок Островських - Ніна. Глава сім'ї Островських - Олексій Іванович був з потомствених військових. Брав участь у Балканській війні, за особливу хоробрість був нагороджений двома Георгієвськими хрестами. Мати - Ольга Осипівна - з сім'ї чеського лісничого, розумна, делікатна жінка, між іншим, писала вірші... Як бачимо, про пролетарське походження революційного письменника говорити не доводиться. Ольга Осипівна була неабиякою жінкою. Проживши багато років на Західній Україні, вона говорила шістьма мовами. Микола багато запозичив у матері: у нього єдиного з усієї родини були чорні очі, такі, як у неї.

Олексій Іванович у вихованні дітей участі практично не брав. Він був старшим від дружини на 22 роки. Ставний, красивий, надзвичайний улюбленець жінок. Був за ним гріх - Олексій Іванович був азартним гравцем у карти. У 1912 році сім'ї довелося покинути будинок, який вони купили у борг. Ольга Осипівна була жінкою гордою і рішучою. Коли чоловік знову програв велику суму грошей, вона взяла дітей і поїхала до своїх рідних. Багато років вони жили окремо. Старші сестри Надія і Катерина стали сільськими вчительками.

1915 року Микола закінчив двокласне училище у Шепетівці. З 12 років почав працювати: спочатку у буфеті при станції, через рік - помічником електромонтера. У 1918 р. вступив до Вищого початкового училища, пізніше перетвореного на Єдину трудову школу.

У 15 років таємно від рідних пішов добровольцем на Громадянську війну. Воюючи з біло-поляками у бригаді імені Котовського, Микола був двічі важко пораненим. Уламком снаряда був зачеплений мозок, внаслідок чого він перестав бачити правим оком, при цьому жартував: "Цілитися можна і лівим". Через стан здоров'я довелося піти з армії. Було йому тоді... 16 років.

У 18 років він дізнається про страшний діагноз, поставлений йому лікарями - невиліковна, прогресуюча хвороба, яка призведе в майбутньому до повної нерухомості. Приголомшеному юнаку пропонують перейти на інвалідність і чекати кінця. Обираючи між «легкою» смертю від кулі у скроню і нелегкою боротьбою зі смертю, Микола обирає боротьбу. Він прагне зробити своє життя у цьому, здавалося б, безнадійному стані корисним для інших. З властивою йому самовіддачею і юнацьким максималізмом присвячує себе роботі з молоддю. Стає комсомольським ватажком і організатором перших комсомольських осередків у прикордонних районах України: Берездові, Ізяславлі. Разом з комсомольськими активістами бере участь у боротьбі ЧОНовських загонів з озброєними бандами, які прагнуть прорватися на радянську територію.

Але хвороба прогресує. Починається нескінченна низка лікарень, клінік, санаторіїв. Болісні процедури та операції не дають поліпшення. Але Микола не здається. Він займається самоосвітою, навчається у Свердловському заочному комуністичному університеті. Дуже багато читає.

Наприкінці двадцятих років у Новоросійську він знайомиться зі своєю майбутньою дружиною. Як у долі Миколи з'явилася Рая (по книзі Тая)?

- Ніякої романтичної історії знайомства не було, - згадує племінниця Миколи Олексійовича Галина Василівна Островська, - Микола приїхав до Новоросійська лікуватися. На той час він вже ходив з палицею. Бабуся попросила його відвідати далеких родичів - сімейство Альбіни Кюцам. У гостях Микола познайомився з двома її доньками - Лелею і Раєю, причому перевагу відразу віддав першій з них. Як біля нього згодом опинилася дев'ятнадцятирічна Рая - залишається загадкою. Відомо лише те, що у дівчини були напружені стосунки з батьками, і їй дуже хотілося вирватися з-під їхньої опіки. У книзі Микола зазначить: "Тая не була красунею, але великі карі очі, тонкі, монгольського малюнка брови, красива лінія носа і свіжі вперті губи робили її привабливою; молодим пружним грудям тісно було під смугастою робочою блузкою".

Те, що його молода дружина багато вчилася, працювала, просувалася по партійній лінії, при цьому віддано доглядаючи чоловіка, - правда, але не вся. Вони були разом лише три роки. Але можна зрозуміти і Раїсу. Молода жінка, кров з молоком, а поряд - чоловік-каліка. Микола був абсолютно нерухомим і сліпим.

У жовтні 1935 року, коли Островському вручали орден Леніна, Раїса і Микола сфотографовані пліч-о-пліч.

- Треба було підтримувати імідж ідеального "осередку суспільства", - говорить Галина Василівна. - Але в родині знали одне: коли дядько Микола переїхав у спеціально побудований для нього будиночок в Сочі, він дуже не любив, коли Раїса приїздила його провідувати. Свої стосунки з дружиною він чесно відобразив у первинній публікації роману в журналі "Молода

гвардія", але партійна цензура, з якою він був змушений рахуватися, змусила все це видалити. У "ідеального героя" і дружина повинна бути "бездоганно вірним товаришем".

- *Ваша мама стала доглядальницею брата?*

- Дядько соромився сторонніх. У бабусі було хворе серце, він її оберігав. А мама - рідна кров, він довіряв їй беззастережно. Вона годувала його з ложечки, купала і перестелювала білизну.

- *Катерині Олексіївні довелося першою прочитати глави роману?*

Наприкінці життя дядько міг рухати лише кистю правої руки. Єдиним значенням його життя стала письменницька праця. Працював він ночами за допомогою трафарету, а вдень мама з бабусею спільно розшифровували написане. У Сочі Микола закінчив роботу над романом "Як гартувалася сталь". Йому присвоїли високе військове звання бригадного комісара. Влітку 36-го дядько написав першу частину книги "Народжені бурею", а в грудні його не стало. Це були роки, сповнені страждань, надлюдських болів. Дядька мучив поліартрит. Перед смертю у нього відмовили нирки.

- *А батька Миколі вдалося побачити перед смертю?*

- Попри все, дядько дуже добре ставився до Олексія Івановича. У нас в сім'ї збереглися дуже теплі листи Миколи до батька. Дідусь приїхав до дядька в Сочі. Там і провів свої останні дні. З дядьком вони померли в один рік.

- *Вдалося пізніше розшукати людей-прототипів героїв роману "Як гартувалася сталь"?*

- Нас якось провідала Любов Борисевич (перше кохання Павки Корчагіна - Тоня Туманова). Дуже приємна, скромна жінка. Особисте життя у неї не склалося. Чоловіка репресували. Вона вчителювала, заміж більше не вийшла. А ось відшукати Ріту Устинович, яка реально існувала, нам не вдалося. За однією з версій, вона загинула в роки війни. Незабаром після війни Раїса вийшла заміж за брата Миколи - Дмитра (Артема по книзі). У них народилася

донька. Разом зі своєю дівчинкою вони виховували і внучку Дмитра. Його донька від першого шлюбу загинула на фронті.

Треба віддати належне Раїсі - вона багато років працювала в Музеї Островського, доклала багато зусиль для увічнення пам'яті Миколи. У серії "Життя чудових людей" вийшло книга про Островського, написана Раїсою Порфирівною.

До речі, тільки нещодавно були знайдені в архівах документи, з яких спливає, що Микола Островський був під судом. У роки Громадянської війни він відмовлявся брати участь у розстрілах білих...

Можна по-різному ставитися до Островського-письменника. Можна не приймати його ідеологію. Можна вважати його апологетом комуністичного ладу. Але не можна не захоплюватися мужністю Островського-людини, його життєлюбством, вмінням долати труднощі та чинити опір ударам долі. Його життя — це, безумовно, приклад стійкості і відваги у життєвій боротьбі.

Світлана Самоделова